

Conference name – VII Міжнародна науково-практична конференція
«Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications»

Section name – Мистецтвознавство

Вплив базових структурних елементів композиції на виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва

Шинін Олександр Степанович,

Заслужений діяч мистецтв України, доцент
Кафедра образотворчого, декоративного мистецтва,
технологій та безпеки життєдіяльності
ksanamar77@gmail.com

Вусик Наталія Вікторівна,

асистент
Кафедра образотворчого, декоративного мистецтва,
технологій та безпеки життєдіяльності

Довгаль Єва Ігорівна,

здобувачка ступеню вищої освіти магістра

Білоносова Анна Олегівна,

здобувачка ступеню вищої освіти бакалавра
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Анотація. У статті обґрунтовано вплив базових структурних елементів композиції на виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва. Зазначено, що композиція в декоративно-ужитковому мистецтві як навчальна дисципліна передбачає вивчення її наукових засад, усвідомлення взаємозв'язку елементів і цілеспрямоване застосування їх у творчій діяльності. Особливість композиції в декоративно-ужитковому мистецтві визначається органічним зв'язком властивостей матеріалу, призначенням предмету, його декором і формою.

Ключові слова: декоративно-ужиткове мистецтво, композиція, закони композиції, правила композиції.

Abstract. The article substantiates the influence of the basic structural elements of the composition on the production of decorative and applied art products. It is noted that composition in decorative and applied art as an educational discipline involves the study of its scientific principles, awareness of the interrelationship of elements and their purposeful application in creative activity. The peculiarity of the composition in decorative and applied art is determined by the organic connection of the properties of the material, the purpose of the object, its decor and form.

Keywords: decorative and applied art, composition, laws of composition, rules of composition.

Нині істотно зросли вимоги, що висуваються до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців творчих професій, у тому числі і в галузі образотворчого та декоративного мистецтва.

Загально визнано, що в творчій діяльності художника дуже важливим є високорозвинуте образне мислення, завдяки якому відтворюється художня ідея твору за допомогою методів і прийомів композиційного вирішення. Методична значущість композиції в арсеналі професійних художніх прийомів видається одним з основних художніх засобів, завдяки якому відбувається художньо-образне перетворення багатовимірного, реалістичного предметного змісту в узагальнену, цілісну й візуально згармонізовану форму [1].

Композиція – категорія мистецтва, яка властива всім видам творчості. У пластичних мистецтвах термін композиції має декілька значень. Насамперед, під композицією розуміють завершений художній твір з вираженою змістовною єдністю сюжету, малюнку та кольору. Інше значення поняття відображає галузь наукових знань, що розглядає основні проблеми теорії композиції в мистецтві. Водночас композиція розглядається як навчальна дисципліна, завданнями якої є формування у здобувачів вищої освіти системи знань і умінь та їх застосування в творчій діяльності. Зупинимося детальніше на другому та третьому визначенні композиції, оскільки друге є основою третього, забезпечуючи реалізацію в освітньому процесі принципу науковості у навчанні.

Питанням композиції в образотворчому мистецтві займалися І. Волкотруб, О. Голубєва, Б. Губаль, К. Даглідян, В. Козлов, Г. Логвиненко, Р. Паранюшкін, О. Чернишов, М. Яковлев та ін. Проблеми теорії композиції в живопису досліджував В. Іванченко, М. Климович – розвиток образного мислення на заняттях з композиції; В. Григор'єва – формування навичок композиційної діяльності та ін.

У своїх дослідженнях автори розкривали зміст понять, закони та правила композиції, засоби та прийоми, описували приклади їх використання у створенні творів живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ). Слід зазначити, що нині теорія композиції як галузь наукових знань перебуває на стадії розвитку: визначається зміст її структурних елементів (основні поняття); вивчаються композиційні форми; виявляється характер їх зв'язків у структурі окремого твору; здійснюється аналіз історичних зразків художніх творів з метою формування типології композиційних рішень; досліджуються об'єктивні та специфічні закони, що діють у мистецтві. У цьому контексті сформувалася проблема, яка передбачає різне трактування та систематизацію авторами структурних елементів композиції, навіть у межах одного виду мистецтва, що суттєво ускладнює використання матеріалів досліджень у практиці викладання композиції як навчальної дисципліни. Наприклад, основними положеннями теорії композиції є її закони. До об'єктивних (основних) законів, на основі яких вибудовуються всі художні твори, художники і педагоги ХХ ст. відносили закони цілісності, контрастів, новизни та підпорядкованості всіх засобів ідейному задуму. Сучасні дослідники проблем теорії композиції з-поміж основних законів виокремлюють інші,

наприклад, закон рівноваги та закон єдності та супідрядності, закон наявності домінанти, тобто підпорядкованість другорядного головному і закон рівноваженості.

Дослідження композиції та її використання в декоративно-ужитковому мистецтві характеризуються широким спектром порушених питань (від основних понять ДУМ до етапів розвитку та технологій) і глибиною їх розгляду (від основ народного мистецтва до сучасного декоративно-ужиткового мистецтва). У своїх роботах науковці розглядають поняття і структуру композиції в мистецтві в цілому, особливості композиції в архітектурі, дизайні, декоративно-ужитковому мистецтві, взаємозв'язок композиції та природничо-наукового знання. Однак основні закони композиції, що діють й у ДУМ, яке має свою специфіку, не мають належного обґрунтування [2].

Аналогічна ситуація простежується у дослідженні засобів композиції. У низці наукових праць їх поділяють на засоби вираження художнього образу, до яких відносять форму, колір, фактуру, та засоби гармонізації композиції – ритм, контраст, нюанс, тотожність, пропорції, масштаб. В інших – не розподіляють поняття та засобами композиції називають: формат, фактуру та текстуру, стилізацію, колір, композиційні осі, симетрію, контраст і нюанс, ритм і метр, масштаб і пропорції.

По-різному трактують види композиції. В окремих роботах фронтальну, об'ємну та глибинно-просторову композиції називають видами, в інших зазначені композиції називають формами, обґрунтовуючи це їх геометричними основами.

Таким чином, у контексті можливості застосування базових положень теорії композиції у процесі вивчення декоративно-ужиткового мистецтва виникає плутанина: які закони вважати основними, тобто характерними для всіх видів мистецтва, а які – специфічними; які закони необхідно обирати під час виконання декоративного виробу; що є засобами і прийомами композиції?

Слід зазначити, що композиція в декоративно-ужитковому мистецтві як навчальна дисципліна передбачає вивчення її наукових засад, усвідомлення взаємозв'язку елементів і цілеспрямоване застосування їх у творчій діяльності. Ця структура закладається в основу вивчення композиції як навчальної дисципліни і не повинна суперечити загальним положенням теорії композиції.

Складність теоретичного обґрунтування композиції в ДУМ зумовлена його характером. Декоративно-ужиткове мистецтво – особлива галузь, що поєднує елементи живопису, графіки, скульптури, дизайну. Особливість композиції в декоративно-ужитковому мистецтві визначається органічним зв'язком властивостей матеріалу, призначенням предмету, його декором і формою.

У декоративно-ужитковому мистецтві композицією є художній витвір у цілому, тому під композицією ми розуміємо процес побудови художнього твору, зумовлений його змістом, характером і призначенням, що визначає його сприйняття. Композиція декоративно-ужиткового виробу, її двовимірний або тривимірний характер, зумовлюють варіативність форми: площинну (плоску) або об'ємну, наприклад, гобелен, мереживо є площинними формами, а глиняні глечики, солом'яні вироби, вироби з лози – об'ємними. Водночас структура

плоскої та об'ємної форми може мати як геометричний характер, так і вільний, природний. Працюючи з природними формами, художник використовує стилізацію як додатковий засіб виразності. Таким чином, у декоративно-ужитковому мистецтві використовуються дві форми (площинна та об'ємна), які є різновидами композиції.

Слід пам'ятати, що форма декоративного виробу визначається і залежить від матеріалу та технологічних прийомів його оброблення. Деревина, шкіра, береста, глина, метал обробляються по-різному. Кожен матеріал має колір, текстуру, фактуру, які, як правило, сприяють створенню образу твору, а відтак можуть відноситись до засобів виразності художнього образу. Таким чином, форма, матеріал, колір, об'єм належать до засобів.

Виготовляючи виріб декоративно-ужиткового мистецтва, митець використовує й інші засоби, які доцільніше називати прийомами (способами) гармонізації композиції: симетрію та асиметрію; ритм; контраст, нюанс, тотожність; пропорціювання; масштабність. У цьому процесі застосування прийомів гармонізації композиції відноситься як до побудови художньої форми виробу, так і до побудови декору. Грамотне, обґрунтоване поєднання засобів виразності художнього образу та прийомів гармонізації композиції сприяє створенню унікальних виробів декоративно-ужиткового мистецтва.

Особливу увагу слід зосередити на декорі виробів. Вивчаючи структуру декору у виробках декоративно-ужиткового мистецтва, визначаємо його як тип композиції, яка передбачає: орнаментальну (стрічкову, центричну, сітчасту), сюжетну (вільну та дзеркальну), символічну та перехідну. Запропонована класифікація зрозуміла для здобувачів освіти, може бути легко проілюстрована і доповнена, а також може бути покладена в основу навчання композиції в декоративно-ужитковому мистецтві. Декор можна віднести до засобів виразності художнього образу, оскільки він знаходиться нарівні з кольором, текстурою.

Будь-який декоративний виріб створюється за законами композиції. Як зазначалося вище, у мистецтві є «об'єктивні закони» побудови художнього твору, під якими слід розуміти універсальність їх використання у всіх видах пластичних мистецтв. Проаналізувавши закони, запропоновані різними авторами, об'єктивними, тобто характерними для всіх видів художньої творчості, на наш погляд, є закони цілісності, контрастів і новизни. Досліджуючи характер впливу цих законів на виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва, слід зазначити, що закон цілісності відображається у сприйнятті будь-якого художнього твору, в цілому, й декоративного виробу, зокрема, як єдиного цілого, в основі якого лежить конструктивна ідея, що об'єднує окремі компоненти в неподільне. Дія цього закону добре простежується, коли декоративна композиція складається з декількох частин (форм, предметів), наприклад, сервіз, костюм, комплект тощо. У декоративно-ужитковому мистецтві цілісності сприйняття композиції сприяють, насамперед, загальний матеріал, загальні технологічні прийоми обробки, єдині способи декорування. Цілісність виявляється як на рівні структури предмету, що передбачає єдність утилітарного та декоративного, так

і на рівні підструктури – єдність елементів і частин форми, елементів і мотивів орнаменту в декорі. Підпорядкованість всіх художніх засобів (матеріал, форма, технологія виконання, декор) ідейному задуму, в тому числі другорядного головному, сприяє цілісному сприйняттю художнього твору.

Закон контрастів, як об'єктивний закон, відображаючись у природі, суспільстві, мистецтві, показує різку різницю, протилежність якостей: тону, кольору, форми, розмірів, характерів. Контрасти надають твору виразності. У декоративно-ужитковому мистецтві дію цього закону можна спостерігати в контрасті форми та декору виробів, наприклад, проста геометрична форма глиняних виробів доповнюється складним рослинним декором – орнаментом розписів.

Закон новизни – ще один об'єктивний закон композиції, який актуальний і для декоративно-ужиткового мистецтва. Новизна є найважливішою якістю. У ДУМ новизна має відношення і до теми, до якої звертається митець, і до використовуваних матеріалів і технологій, і до композиційних рішень.

До специфічних законів композиції в декоративно-ужитковому мистецтві слід віднести закон традиції, який передбачає виготовлення виробів відповідно до місцевих традицій або традицій промислу. Особливо ефектно дія цього закону виявляється у виробках народних промислів, де традиційними є матеріал, технологічні прийоми виготовлення та декорування виробів. Закон передбачає використання традиційних форм, характерів, обставин, сюжетів. Дію цього закону можна спостерігати у створенні, наприклад, глиняних іграшок, коли майстер ліпив певні образи, індика, козлика, бабу в іграшці або розписував виріб відомими сюжетами.

Наступним специфічним законом композиції в декоративно-ужитковому мистецтві є закон тектоніки, який передбачає гармонійний взаємозв'язок функції предмету, матеріалу, структури, конструкції, форми. Цей закон діє як у народному, так і в професійному мистецтві.

Виготовлення будь-якого декоративного виробу відповідно до законів композиції забезпечує його гармонійність. Водночас, у декоративно-ужитковому мистецтві важливо знати і дотримуватися ще й правил композиції, які відрізняються від законів тим, що використовуються за потреби та залежать від напряму ДУМ і виду виробу. З-поміж таких правил виокремлюємо:

- дотримання рівноваги (урівноваженість), яка чітко простежується в площинних композиціях, об'ємних формах, а також в декорі виробів;
- визначення композиційного центру (головного);
- правило дії рами (формату), що характерне для площинних композицій;
- правило золотого перерізу у побудові форми;
- збереження стильової єдності;
- єдність характеру форм;
- колористична та тональна єдність.

Отже, ми визначили базові поняття. Запропонована система може бути застосована на лекційних і практичних заняттях під час навчання майбутніх художників композиції в декоративно-ужитковому мистецтві, для аналізу

художніх творів ДУМ, використовуваних засобів виразності.

Сформована система понять дає змогу здобувачам вищої освіти наочно бачити і розуміти місце кожного елемента у загальній структурі, їх взаємозалежність, вплив на побудову декоративного виробу. За необхідності система понять може доповнюватися та розширюватися.

Список використаних джерел:

1. Зайцева В. І. Практика композиції: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 116 с.

2. Марущак О. В., Масюк В. О. Декоративність як форма організації художнього образу. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 5. С. 187-192.